

А. Б. Павлюк – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Л. М. Угонь – аспірант кафедри практики англійської мови Волинського національного університету імені Лесі Українки

Полісемія як мовна категорія в сучасній лінгвістиці

Роботу виконано на кафедрі практики англійської мови ВНУ ім. Лесі Українки

У статті розглядається роль та місце полісемії в сучасній англійській мові. Установлюються особливості досліджуваного явища шляхом аналізу його функцій.

Ключові слова: граматична полісемія, лексична полісемія, перенесення значення, термін.

Павлюк А. Б., Угонь Л. М. Полисемия как языковая категория в современной лингвистике. В статье рассматриваются роль и место полисемии в современном английском языке. Устанавливаются особенности исследуемого явления путём анализа его функций.

Ключевые слова: грамматическая полисемия, лексическая полисемия, перенос значения, термин.

Pavlyuk A. B., Uhon L. M. Polysemy as a language category in modern linguistics. The article deals with the role and place of polysemy in modern English. The peculiarities of the studied phenomenon are set by determination of its functions.

Key words: grammatical polysemy, lexical polysemy, transference of meaning, term.

Постановка наукової проблеми та її значення. Наявність у мовної одиниці більш як одного значення при умові семантичного зв'язку між ними або переносу спільних, або суміжних ознак чи функцій з одного денотата на інший дозволяє говорити про таку мовну категорію як полісемія. Проблемою полісемії як одним із центральних питань мовознавства займалися представники різних напрямів

семасіології, однак вона й досі остаточно не розв'язана. Викликає суперечки явище полісемії в термінології. Традиційно багатозначність термінів розглядається як явище негативне. Однак система живої мови перебуває в безперервному, але постійному русі та розвитку, саме тому окремі її елементи одержують нову характеристику і набувають нового значення й статусу. Отже, багатозначність термінів є природною властивістю, що може проявлятися у вигляді семантичної варіативності й у вигляді полісемії.

До цього часу мовознавцям доводиться відповідати на питання, що стосуються прямого та переносного значення слів і багатозначності терміна. Дати відповідь на це питання – мета нашої наукової роботи.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. На нинішньому етапі вивчення полісемії спостерігається багатоплановість підходів до її розгляду. Представники системного підходу визнають застереження Ф. де Соссюра про те, що не можна розглядати слово як одиницю, у якій відповідне звучання поєднується з відповідним значенням, трактувати слово таким способом – означає ізолювати його від системи, частиною якої воно є [7, 157].

Полісемія може бути і граматичною, і лексичною. Прикладом першої може слугувати вживання артикля *the* в англійській мові, який виконує уточнюючу (*The tiger was old*) та узагальнюючу (*The tiger is a cat-like animal*) функції. Лексична полісемія может бути визначена як здатність одного слова позначати різні предмети та явища дійсності. Досліджуване лінгвістичне явище існує тільки в мові, але не в мовленні. Підсумки багатьох контекстів, де слово може зустрітися, дозволяє простежити випадки ідентичного значення і випадки розходження у значенні. Вони реєструються і класифікуються лексикографами і їх можна знайти у словниках. Деякі слова можуть мати більше двадцяти значень. Наприклад, англійське дієслово *to take* тільки в безприйменниковому вживанні має 51 значення: “брати”, “захоплювати”, “привласнювати”,

“користуватися”, “діставати, добувати”, “приймати”, “сприймати, реагувати”, “розуміти”, “охоплювати”, “захоплювати, подобатися”, “записувати”, “містити”, “діяти”, “твердити”, “наймати, орендувати”, “займати (місце)” та ін.

Загалом полісемія – дуже поширене явище в усіх мовах світу. Так, зокрема, за даними І. В. Арнольд, 1000 найуживаніших слів англійської мови має 25 тисяч значень [1, 82]. Наприклад, дієслово *to bother* має два значення: 1) *to worry or to cause trouble*; 2) *to take trouble*. Дуже важливо розрізнати лексичне значення слова у мовленні (воно є контекстуальним) та його семантичну структуру в мові. У реченні *Life doesn't often bother to be charming since childhood has passed (Braine)*, дієслово *to bother* знаходиться у певному контексті, що робить можливим тільки одне значення: “*to take the trouble*”, яке отримує іронічне емоційне забарвлення і поєднується із загальноприйнятим стилістичним тоном. Оскільки будь яке слово фактично має тільки одне значення, тобто є моносемантичним, проте воно може нести складене поняття або емоції багатьох видів.

На противагу твердженню, що однозначними, головним чином, є терміни, якщо вони не утворені шляхом переносу від одиниць літературної мови, чи слова, запозичені з інших мов для позначення екзотичних об'єктів (наприклад *igloo*, *koala*), у сучасному термінознавстві виділяють три точки зору на багатозначність терміна:

1. Полісемія термінів – явище негативне і варто усунути з термінології багатозначні слова [2; 3].

2. Термін – це насамперед слово, і йому притаманна багатозначність, тому полісемія характерна і виправдана в термінології [3, 87].

3. Однозначність терміна – лише тенденція й ідеал, тому існування багатозначних слів у термінології абсолютно виправдане [4; 5; 6].

Цікавим виявився той факт, що вживання самого терміна “полісемія” може бути прикладом багатозначності. Так, Ф. Рігз у роботі, присвяченій

термінологіям гуманітарних наук, позначає цим терміном явище семантичної номінації, а терміни семантичного утворення, на його погляд, – це 'неологізми'. Безліч значень слів, що придбали особливе значення в суспільних науках (тобто стали термінами цих наук), обумовлено не тільки науковими дослідженнями, проведеними в цих галузях, а й роботами журналістів, політиків та інших авторів, що пишуть загальнолітературною мовою та часто запозичають слова технічних стилів у загальнолітературну мову [7, 198].

Багатозначне слово реалізується в контексті, у тому числі ситуативному. Основне значення слова є найменш контекстно зумовленим, у той час як переносні значення залежать від контексту більшою мірою. Дуже часто значення слів, особливо дієслів, визначається граматичним контекстом, тобто різні значення слова мають різні граматичні поширювачі. Наприклад: англійське дієслово *to go* – йти позначає фізичну дію, яка примушує особу пересуватися під дією прикладеної сили (йти в атаку – *to go into the attack*, іти вперед – *to go forward (on)*, іти на прогулянку – *to go for a walk*), але воно також має значення переходити з вуст у уста, говорити (*as the saying goes* – як то кажуть); втрачати свідомість, вмирати (*go off*); личити, пасувати (*this hat goes very well with your dress* – цей капелюх дуже пасує до вашої сукні).

Як уже було зазначено вище, полісемія, тобто “багатозначність”, властива більшості звичайних слів, що є цілком природним явищем. Слова як назви можуть легко переходити з однієї речі на іншу або на якусь ознаку цієї речі чи на її частину. Основне питання полісемії – що таке пряме і що таке переносне значення? Переносне значення пояснюється через пряме, а пряме значення непохідних слів даної мови, де це слово існує, пояснити неможливо.

У сучасній лінгвістиці розрізняють три типи перенесення: *за подібністю*, *за функцією* та *за суміжністю*.

Перенесення за подібністю називається метафоричним, оскільки метафора за своєю суттю є прихованим порівнянням. Так, за подібністю з'явилися

значення “кулястий за формою на кінці стебла плід окремих рослин” у слові *голівка* (*голівка шпильки (цвяха) – a head of a pin (nail)*, *голівка капусти – cabbage head*), “місце, де сходяться дві зовнішні сторони якогось предмета” в слові *ріг* (*ріг будинку – coign*, *ріг вулиць – corner*).

Перенесення за функцією зустрічається в тих випадках, якщо речі (абсолютно різні за формою), виконують подібні функції. Наприклад, слово *watch* в англійській мові позначає насамперед годинник (*кишеньковий, наручний*), функція якого – показувати час. Синонімічних значень це слово має дуже багато: 1) вахта (*to be on watch – нести вахту*); 2) увага, спостереження, нагляд, пильність; 3) сторож, вартовий, чатовий. Також воно може виступати як дієслово і мати значення: 1) спостерігати, стежити, наглядати *to watch it* (розм.) – *бути обережним*; 2) стерегти, вартувати; охороняти; 3) пильнувати; стояти на варті; 4) очікувати, чатувати (*watch for*).

Функціональне перенесення є різновидом метафоричного, оскільки в його основі лежить також подібність, тільки не за формою, а за функцією.

Перенесення за суміжністю називається метонімічним, а суміжність може бути просторовою (укр. *уважна аудиторія, школа на канікулах*), часовою (англ. *time and a half – оплата понаднормової роботи в полуторному розмірі; time bargain – строкова комерційна угода, комерційна угода на строк, термін*), причиново наслідковою (укр. *чудовий переклад*, англ. *sunburnt – засмаглий*).

Найпоширенішими в сучасній стилістиці є такі регулярні моделі метонімічного перенесення:

- 1) форма – зміст (*a full plate; a plateful – повна тарілка; at full speed – повним ходом; full moon – повний місяць*);
- 2) матеріал – виріб із нього (*gold lace – золотий галун (нашивка); Golden Horn – Золотий Ріг*);
- 3) місце – жителі цього місця, пов’язані з ним історичні події (*pilgrim – пілігрим; паломник*);

- 4) місце – виріб із цього місця (*Madeira (wine)* – мадера);
- 5) дія – її результат (*to stop at home* — залишатися вдома; *to stop a tooth* – запломбувати зуб);
- 6) знаряддя – продукт, що виникає внаслідок використання цього знаряддя (*burning question* – болюче питання);
- 7) ім'я – виріб (*Makintosh* – макінтош, плащ).

У різних мовах метафоричні перенесення не збігаються. Наприклад, укр. *вушко голки* – англ. *eye of the needle* (око голки); укр. *ніс чайника* – фр. *bec du bouilloir* (дзьоб чайника).

Висновки та перспективи подальших досліджень. З вищесказаного можна зробити висновок, що полісемія є основою для виникнення всіх тропів у стилістиці (метафори, метонімії, синекдохи, епітета та ін.).

Література

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка / И. В. Арнольд. – М. : [б. и.], 1959. – 284 с.
2. Будагов Р. А. Проблемы развития языка / Р. А. Будагов. – М. : Наука, 1965. – 256 с.
3. Даниленко В. П. Русская терминология / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
4. Кутина Л. Л. Языковые процессы, возникающие при становлении научных терминологических систем / Л. Л. Кутина // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М. : Наука, 1970. – С. 92–94.
5. Моисеев А. И. О языковой природе термина / А. И. Моисеев // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М. : Наука, 1970. – С. 127–138.
6. Прозоров О. С. Роль научно-технической терминологии в развитии словарного состава современного французского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук / О. С. Прозоров. – М., 1968. – 22 с.

7. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / Ф. де Соссюр. – М. : Соцэкгиз, 1933. – 272 с.
8. Riggs F. Social Science Terminology: Basic Problems and Proposed Solutions // Terminology : Applications in Interdisciplinary Communication / Ed by H. B. Sonneveld, K. L. Loening. – Amsterdam ; Philadelphia : Benjamins, 1993. – P. 196–201.

Статтю подано до редколегії
11. 04. 2011 р.